Nedávno opustili tento svět, nedlouho po sobě, dva staří pánové. Jejich rozdílné životní osudy jsou jako dvě samostatné větve rostoucí ze společného kmene židovského stromu. Oba mají navíc vztah k Ostravě. Jedním z nich je herec Luděk Eliáš a druhým letec RAF brigádní generál Pavel Vranský.

Židovský původ a jméno

Luděk Eliáš se narodil ve Slaném v roce 1923, prožil holocaust v Terezíně, Osvětimi a Schwarzheide u Drážďan a přečkal Pochod smrti do Litoměřic. S prvními tanky Rudé armády přijel do Prahy. Jeho původní příjmení bylo Eckstein. Po válečné zkušenosti nechtěl *„být patníkem u cesty, na který močí psi“* a změnil své příjmení na Eliáš.

Pavel Vranský pocházel z Lipníku nad Bečvou ze starousedlé židovské rodiny Wechsbergů. Prošel třemi frontami, na Blízkém východě, v Africe u Tobruku a létal v bombardéru Liberatoru nad Severním a Baltským mořem. I on si změnil po válce své příjmení, inspirací pro jeho výběr mu byla oběť prvorepublikového bestiálního zločinu Otýlie Vranská.

Osudová setkání

Pro Luďka Eliáše se stalo osudovým setkání se slečnou Evou Langerovou v Terezíně. *„Měla kolem sebe hodně nápadníků, ale já jsem ji ukecal.“* Spolu pak hráli půdní divadlo a pořádaly půdní večírky, při kterých se recitovalo nebo besedovalo. Byla z toho šťastná terezínská láska, dokud je nerozdělily transporty do Osvětimi. Evě Langerové se podařilo společně se šesti dalšími vězenkyněmi neuvěřitelné. Utekly ze společných prací ve Slezsku a dopravily se v převlečení na konci ledna 1945 do Prahy.

„Vážil jsem 49 kg a došel jsem pěšky z Malé Strany na Žižkov, kde bydlel můj bratranec. Zrovna jsem byl ve vaně, když mi bratranec říká, že mne u něj včera hledala nějaká mladá žena. Málem jsem se utopil… Ráno jsem vyrazil pěšky na uvedenou adresu. Otevřela mi dívka již trošku oplácaná, byla to Eva. Měla na sobě červené tepláky a na zadečku takovouhle dírku. Bydlela u Zmatlíků. To bylo naše setkání po skončení války a vydrželo nám to přes šedesát let.“

„Přihlásil jsem se do Kateřinek jako pomocný zdravotní personál. Když mne první den uváděli, všiml jsem si ruky padající z postele. Bylo na ni identifikační číslo z Osvětimi a dokonce o jedno vyšší než jsem měl já. A tak jsem našel svého bratra. Přežil. Později emigroval a stal se redaktorem Hlasu Ameriky. Já tu zůstal.“

I Pavel Vranský měl několik náhodných setkání. Maminka donutila všechny své muže, aby odešli za hranice. První odešel mladší bratr, pak Pavel a nakonec i tatínek. *„Maminka zůstala v Ostravě s nemocným dědečkem a už jsme ji nikdy neviděli.“*

„Musel jsem jít pryč, šli po mně. Strhával jsem totiž prapory s hákovým křížem. Šel jsem přes Beskydy do Polska. V poslední československé osadě jsem čekal na ráno. V noci však přišli Němci a vše prohledávali. Ukryl jsem se ke slepicím do kurníku. Jeden z Němců dokonce do kurníku nahlédl a posvítil. Stihl jsem se pověsit na hřadlo mezi slepice a kohouta. Neprozradily mne.“

Později v Polsku potkal svého otce, kterému se podařilo také utéct z Protektorátu. Poněvadž byli s tatínkem k sobě citově poutáni, šli společně požádat o přijetí do československé jednotky v Polsku. Pplk. Ludvík Svoboda však odmítl, i přes několik žádostí, přijmout do jednotky Pavlova otce. Dokonce nebyl přijat ani do vlaků evakující vojáky a civilní obyvatelstvo před příchodem Němců.

„Vyžádal jsem se k raportu u velitele Svobody a upozornil ho, že ho činím odpovědným za život svého otce. Nic mi na to neodpověděl a poslal mne zpět k jednotce. Když jsem ho po

válce potkal a on mne poznal, hned se ptal na mého tatínka. Viditelně si oddechl, když jsem mu sdělil, že přežil. S tatínkem jsme se náhodně sešli až v Londýně. On tam přišel ze severu, když unikl Němcům i Rusům a já z jihu.“

„Byli jsme rádi, když nás konečně v roce 1941 poslali lodí na Blízký východ. Věděl jsem, že tam někde je můj bratr a podařilo se mi s ním setkat. Společně jsme se i vyfotili.“

O smrti

Když Luděk Eliáš odjížděl do Osvětimi, domníval se, že tam jede pracovat. Selekce, neživotní podmínky a úplná ztráta osobní důstojnosti, ho vedli k přesvědčení, že za každou cenu musí opustit lágr. Podařilo se mu dostat do pracovní čety, která byla poslána do fabrik v okolí Schwarzheide, kde přečkal i nálety spojenců na Drážďany. Nejhorší situace nastala na konci války za Pochodu smrti směrem k bývalé československé hranici.

„Najednou někdo řekl **(prof.Pavel Oliva)***, že vidí československý hraniční patník a že už jsme doma. To nám dodalo sil. Netušili jsme, že to nejhorší teprve přijde. Ve Varnsdorfu nás totiž postavili do otevřených vagónů a jeli jsme velmi pomalu dál k jihu. Pršelo a bylo nám zima. Kdo se ve vagónu posadil, prochladl a zemřel. Zázrakem jsme si pro svobodu přišli sami do Terezína, když nás na mostě přes Labe opustily naše hlídky.“*

Nejblíže byl Pavel Vranský smrti u Tobruku. Jako průzkumník byl posílán k nepříteli naslouchat, co si Němci a Italové povídají nebo přenášet zprávy. Určitě to nebylo tak jednoduché jako ve filmu „Tobruk“.

„Italové měli takovou zvláštní minu. Vyskočila do výšky pasu a teprve tam explodovala. Rozervala vám břicho. Chodili jsme proto po čtyřech, ne jako ve známém filmu. Nejprve jste si nasahali místo. Když tam nic nebylo, opatrně jste tam položili jedno koleno a to jste opakovali i pro koleno druhé. Třísetmetrový úsek jsme překonali asi za dvě hodiny. Jednou jsem měl předat nějakou zprávu a spěchal jsem. Při jednom kroku jsem zavadil o drátky. Věděl jsem, co přijde. Zavřel jsem oči a ono nic. Večer předtím totiž zapršelo. Stačilo to. Měl jsem prostě štěstí.“

O Ostravě

Luděk Eliáš se na vojně v Armádním uměleckém souboru stal hercem. První velkou štací byly České Budějovice. Od roku 1956 však žili Eliášovi v Ostravě. *„Když jsem poprvé vystoupil na ostravském nádraží, chtěl jsem se hned vrátit. Toho smradu….Všechno však bylo jinak. Zůstal jsem a Ostravu mám rád.“* Na začátku sezóny 1959/60 nastoupila do divadla nová početná skupina, která proměnila jeho dosavadní ráz a zahájila tak nedlouhou, leč výraznou éru. Luděk Eliáš se v té době stal krátce ředitelem Divadla Petra Bezruče. Chtěl však hrát a zapojit se do alternativní scény.

Pavel Vranský se po válce do Ostravy také vrátil. V době komunistického nátlaku na letce RAF nechtěl „sedět“, a tak našel únikovou cestu, která ho však stála rodinu. Přihlásil se dobrovolně jako úderník na Ostravsko a rubal několik let uhlí vleže se sbíječkou v ruce.

O přátelství

Od roku 1961 stál Luděk Eliáš, jako ředitel Divadla Petra Bezruče, za jeho výraznou změnou. Do Ostravy pozval herce, kteří nemohli hrát na svých scénách. Byl to třeba Jan Kačer, Nina Divíšková, Ladislav Mrkvička, Petr Čepek či Jiří Kodet. Jako režiséři se uplatňovali: Jan Kačer, Evžen Němec a Zdeněk Hedvábný. Vznikala tak celoživotní přátelství např. s Janem Kačerem či Oldřichem Maivaldem.

Celoživotní přátelství dvou letců z jedné posádky Liberatoru bombardéru 311. perutě Jiřího Kafky a Pavla Vranského přečkalo i neklid doby. Jestliže Jiří Kafka odešel do britské emigrace, zůstal Pavel Vranský doma. Přátelství to zůstalo nerozlučné až do té míry, že křestní jméno pana Vranského stalo součástí jména Jiřího Pavla Kafky. A tak si

připomeňme celým jménem Pavla Jiřího Vranského toto letecké přátelství obou mužů a jejich rodin.

Do bačkor ne…

Manželé Eliášovi svým dětem o prožitcích z koncentračních táborů nic neřekli. Až jednou s nimi odjeli do Osvětimi. Tam se dozvěděli, proč nemají dědečky a babičky. Teprve po letech, poté co zaslechl „bazalské“ fanoušky křičet: „Cikáni do plynu“, se rozhodl Luděk Eliáš nemlčet. Jezdil po školách, po přednáškách a svým osobitým způsobem se snažil bojovat s rasismem a cynismem. Navštěvoval i Osvětim a vysvětloval a nezapomenutelně vyprávěl. Mým dětem pod branou s nadpisem „Arbeit macht frei“ přečetl odstavec válečného vydání oslavné ódy na Adolfa Hitlera z dílny českého nakladatelství Orbis z roku 1942.

Po bratrské okupaci v srpnu 1968 vysílalo pod hlavněmi tanků nejdéle necenzurované Ostravské televizní studio postupně v prostorách vysílače v Hošťálkovicích, ze skladu kamer ve studiu v Zábřehu, z těžní věže Dolu Petra Bezruče a z vrcholu Radhoště. Jedním z hlasatelů byl Luděk Eliáš. A tak není divu, že se v době normalizace jako herec ztrácí. Jen díky přátelům získává občas vedlejší filmové a divadelní role. Jako v případě „Lovů beze zbraní“ Jaromíra Tomečka, kdy jsme jako děti čekali až „*ten pán*“ začne poutavým hlasem předčítat a přednášet ukázky z knih.

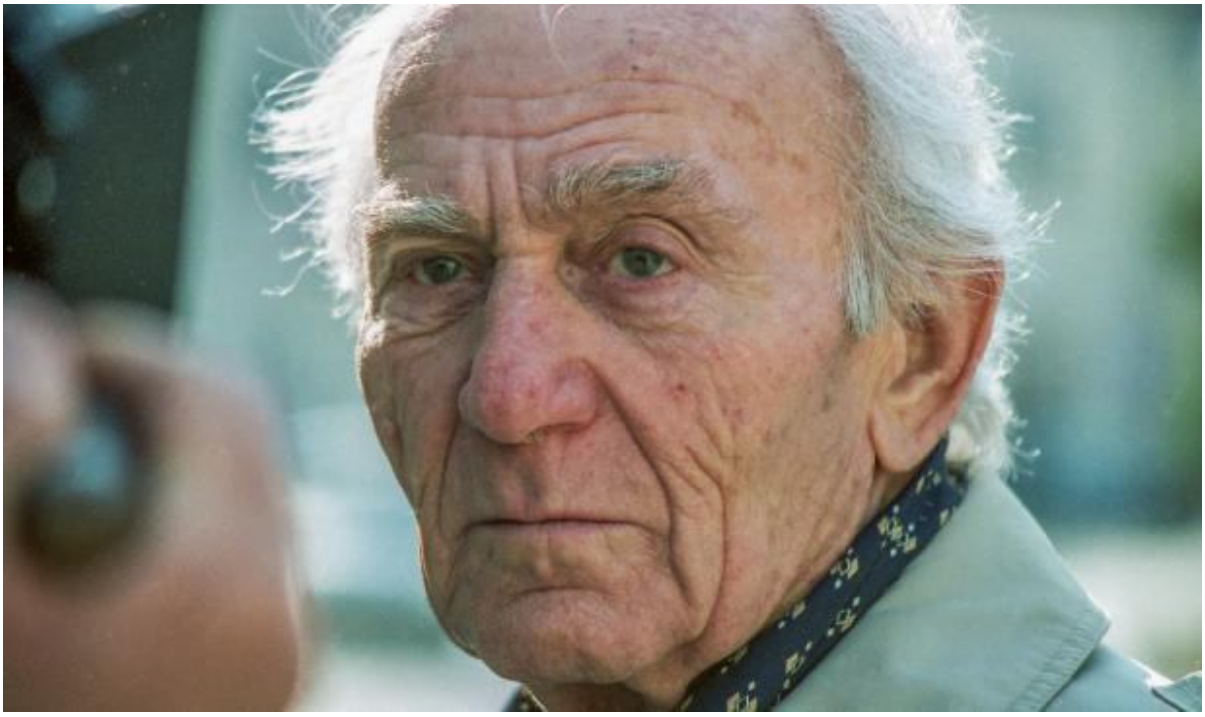

Stále také sledoval českou a moravskou divadelní scénu a psal.

Pavel Vranský zůstal i ve svém vysokém věku aktivní a do posledních dnů dokázal přijímat radikální rozhodnutí. Připomenu dvě skutečnosti. Dával dohromady Seznamy španělských interbrigadistů a snažil se oslovovat jejich potomky k zachování společného povědomí. Na konci roku 2016 (v 95 letech věku) neváhal podpořit Gabrielu Havlůjovou, vystoupil na protest proti vedení a hospodaření z Českého svazu bojovníků za svobodu a sám navrhl založení nového spolku s názvem Spolek pro zachování odkazu českého odboje. Jeho politické smýšlení se nikdy stereotypně nezastavilo, stále se rozvíjelo v bojovém úsilí. Přitom se nevyhnul, což je smutné a pro české prostředí však typické, útokům a invektivám na svou osobu.

S oběma muži jsem přicházel do kontaktu a vím, že nedokázali nic „zabalit", vždy se snažili neprohrát. O tom svědčí i to, že sice mohli po roce 1968 odejít do emigrace jako jejich bratři a přátelé, ale neučinili tak. Zůstali, bojovali a trpěli doma.

Pavel Vranský to připomíná takto: *„Člověk musí svůj život řídit. Nelze jej jen přijímat tak, jak přichází. A musí mít někde kotvu. Většina mladých lidí dnes má v sobě něco jako kosmopolitismus, hranice v Evropské unii mizí, ale já mám dojem, že bez kotvy někde nelze žít. I když jsem měl tisíckrát možnost zůstat v zahraničí, nikdy jsem tam nezůstal. Člověk zůstane cizincem vždycky, když je v jiné zemi než ve vlastní."*

U obou hrálo také důležitou roli Ostravsko. Pavel Vranský tam vyrůstal, odtud utíkal před Hitlerem a později rubal uhlí. Luděk Eliáš tam našel svůj domov, na který nedal

dopustit. Jednou v Osvětimi mi pan Eliáš při pohledu na torza pecí, s typickým černým židovským humorem, sdělil, že jeho oblíbenou písní je písnička Pavla Bobka *„Pojď stoupat jak dým, kam jen ptáci mohou“*. V ruce třímal zapálenou cigaretku, lehce z ní vtáhl kouř a dodal*: „A vidíš. Adolf už tu dávno není a já tu i s našimi dětmi stále straším.“*

Pavel VRANSKÝ

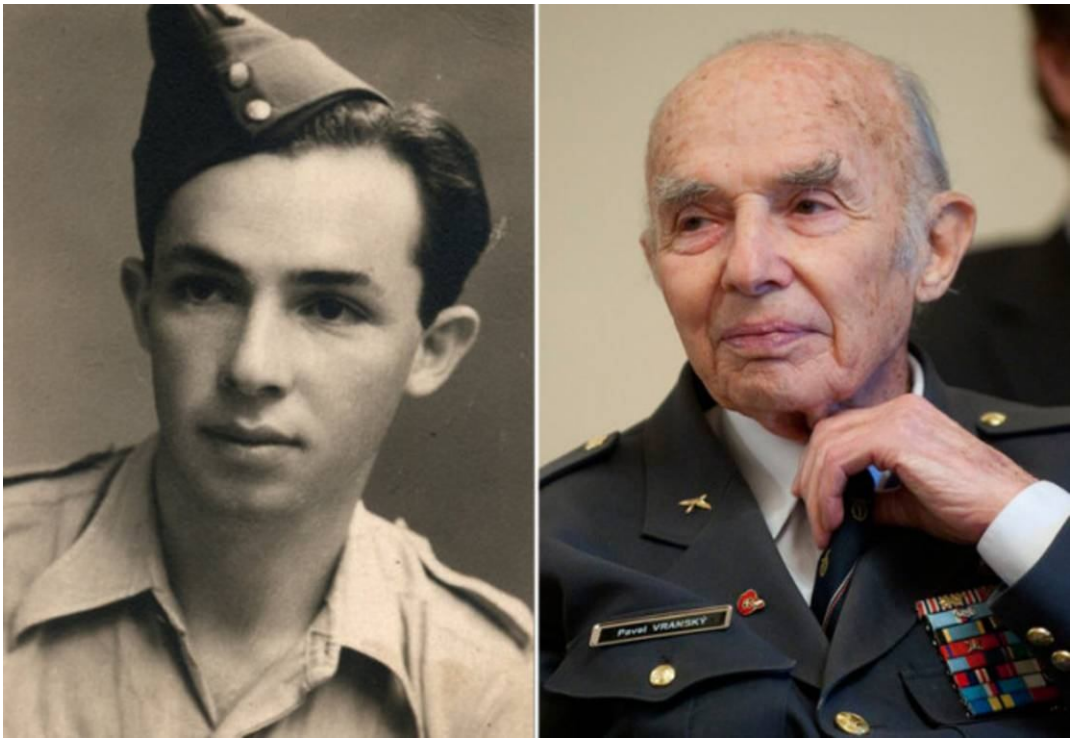

Použité fotky jsou z archívu Paměti národa

Prameny: čerpáno z rozhovorů pro Paměť národa a osobních setkání

Petr Zemánek, Točník, 15.8. 2018